

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132

Михайленко В.В.

Національна академія внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ПРОВАДЖЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Із закріпленням у 2012 році верховенства права серед засад кримінального провадження виникли нові питання і проблеми, що потребують теоретичного осмислення і наукового обґрунтування в контексті дотримання і забезпечення прав людини під час провадження слідчих (розшукових) дій. В першу чергу, це визначення чинників, які служать запобіжниками порушення і необґрунтованого обмеження прав людини і виступають критеріями дотримання верховенства права під час проведення слідчих (розшукових) дій. У статті проведено аналіз наукових розробок, які стосуються проведення слідчих (розшукових) дій та дотримання під час їх проведення прав і свобод учасників кримінального провадження. Здійснено спробу проаналізувати реалізацію верховенства права під час провадження слідчих (розшукових) дій.

Ключові слова: верховенство права, кримінальне провадження, досудове розслідування, права людини, слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії.

Постановка проблеми. Із закріпленням у 2012 році серед засад кримінального провадження верховенства права виникли нові питання і проблеми, що потребують теоретичного осмислення і наукового обґрунтування в контексті дотримання і забезпечення прав людини під час провадження слідчих (розшукових) дій. Необхідно визначення чинників, які служать запобіжниками порушення і необґрунтованого обмеження прав людини і виступають критеріями дотримання верховенства права під час проведення слідчих (розшукових) дій, чинників і форм застосування практики Європейського суду з прав людини під час їх проведення. Вирішення таких питань є актуальним, у тому числі, з огляду на проведене анонімне опитування, в рамках якого переважна більшість слідчих (осіб, які безпосередньо проводять слідчі (розшукові) дії) вказала на декларативний характер засади верховенства права. Більше того, слідчі негативно відповідали на питання «Чи посилаєтеся ви у своїх процесуальних рішеннях/інших актах на засаду верховенства права?», а питання

про те, яким чином засада верховенства права застосовується на досудовій стадії кримінального провадження, в переважній більшості залишалося без відповіді або містило відповідь «важко відповісти», або «дотриманням закону». Отже, вбачається нерозуміння засади верховенства права та її значення первинними суб'єктами правозастосування, якими є слідчі.

Таким чином, існують прогалини як у науковому обґрунтуванні верховенства права під час проведення слідчих (розшукових) дій, так і під час її практичної реалізації, що потребує відповідних розробок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут слідчих (розшукових) дій становить серцевину досудового розслідування, на чому, власне, і базується все кримінальне провадження. Тому цей інститут постійно перебуває у центрі уваги науковців, йому присвячені роботи Ю.П.Аленіна, О.Я.Баєва, Р.С.Белкіна, В.П.Бож'єва, М.І.Єнікєєвої, О.В.Капліної, К.Б.Калиновського, В.О.Коновалової, М.А.Погорєцького, М.І.Порубова,

О.Р. Ратінова, О.В. Смирнова, О.Б. Соловйова, С.М. Стахівського, Л.Д. Удалової, С.А. Шейфера, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз наукових розробок, які стосуються проведення слідчих (розшукових) дій та дотримання під час їх проведення прав і свобод учасників кримінального провадження, а також аналіз реалізації верховенства права під час провадження слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. За чинним Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) України досудове розслідування відіграє істотну, а в ряді випадків – і вирішальну роль у забезпеченні обґрунтування судових рішень. Саме під час досудового розслідування починає формуватися основний обсяг доказів, які подаються до суду сторонами кримінального провадження і на основі дослідження яких у судовому засіданні суд може ухвалити обвинувальний чи виправдувальний вирок, постановити ухвалу про закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру. Законом передбачено можливість ухвалення судом вироку на основі часткового дослідження доказів у судовому засіданні в разі проведення скороченого судового розгляду (ч. 3 ст. 349 КПК України) або навіть без такого дослідження в разі ухвалення вироку на підставі угод під час підготовчого провадження та у спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків. У цих випадках в основу обґрунтування судових рішень покладаються матеріали досудового розслідування [1, с. 241].

Законодавче закріплення завдань кримінального провадження з огляду на концептуальні основи здійснення кримінально-процесуальної діяльності дозволяє сформулювати модель загальної програми кримінального провадження, побудувати адекватну й ефективну систему засобів їх виконання, отримати чітке уявлення про суть кримінального процесу, а також націлити суб'єктів правозастосування на конкретні результати їхньої діяльності [2, с. 122]. Конкретні результати діяльності суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності на стадії досудового розслідування проявляються в отриманні інформації про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тобто в процесі організації, проведення і фіксації результатів слідчих (розшукових) дій.

Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку

вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Це – регламентовані нормами кримінального процесуального права та здійснювані в рамках кримінального процесуального провадження уповноваженою на те особою, а також забезпечувані заходами державного примусу та супроводжені необхідним документуванням процесуальні дії, які становлять комплекс пізнавально-засвідчувальних операцій, спрямованих на отримання, дослідження і перевірку доказів [3, с. 441].

З позиції верховенства права слідчі (розшукові) дії можна розглядати не лише як способи отримання, перевірки і закріплення інформації. Вони також являються способами захисту від пред'явленої підозри. Так, стаття 42 КПК України надає підозрюваному право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, якими, в тому числі, є слідчі (розшукові) дії. Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді.

Кожна слідча (розшукова) дія має свої особливості. Вони різняться специфікою розв'язання безпосередніх завдань, тактичними прийомами й методами досягнення конкретних цілей, складом учасників тощо, проте водночас у своїй сукупності становлять цілісну систему, яка спрямовується на досягнення мети кримінального процесуального доказування [3, с. 442].

Структура слідчої дії включає в себе певний елемент примусу. Так, наприклад, допит свідка є примусом свідка до прибуття до установленого слідчим місця і часу всупереч інтересів свідка, який інакше планував свій час. Свідок примушується до надання правдивих показань, хоча це може не відповідати його інтересам. Таким чином, встановлюючи перелік слідчих дій і регламентуючи порядок їх здійснення, законодавець свідомо допускає певне обмеження прав і свобод учасників кримінального процесу. Таке обмеження прав і свобод особи, завчасно заплановане законодавцем і викликане соціально необхідними цілями, може бути визнано допустимим лише тоді, якщо воно

не виходить за межі цієї необхідності, а обмеження прав не є надмірним [4, с. 42].

Існує й інша точка зору. Примус, особливо фізичний, має застосовуватися лише у виняткових випадках, коли іншим шляхом провести слідчу (розшукову) дію для отримання доказової інформації неможливо [5, с. 142].

На сучасному етапі розвитку українського кримінального процесу поняття слідчих (розшукових) дій, їх зміст і процедура провадження врегульовані кримінальним процесуальним законом, правовий статус особи під час провадження слідчих (розшукових) дій захищений Конституцією України, а права учасників, залучених до їх проведення, – положеннями Європейської конвенції. Закріплений у процесуальному законі порядок проведення слідчих та інших процесуальних дій має конституційне підґрунтя вже тому, що він має за мету захист прав і законних інтересів громадян. У кримінальному процесуальному законодавстві міститься низка конкретних норм, що направлені на захист таких важливих цінностей, як честь, гідність, особиста і сімейна таємниця [6, с. 20].

Разом з тим, під час провадження слідчих дій, які є основним способом збирання доказів у кримінальному провадженні (ст. 93 КПК), значно підвищуються вимоги законності їх проведення, дотримання прав та законних інтересів не тільки осіб, які приймають у них участь, але й тих, права та законні інтереси яких можуть бути обмежені або порушені під час їх проведення [7, с. 42].

Відповідальні за проведення слідчих (розшукових) дій особи зобов'язані, по-перше, роз'яснити права всім залученим до них учасникам, по-друге, створити такі умови проведення слідчих (розшукових) дій, які здатні належним чином гарантувати і забезпечити їх реалізацію.

Слідчі (розшукові) дії становлять зміст досудового розслідування як першої і обов'язкової стадії будь-якого кримінального процесу. Загальне застосування засади верховенства права зобов'язує слідчого та інших уповноважених суб'єктів під час організації, проведення та фіксації результатів слідчих (розшукових) дій забезпечувати і дотримувати права і свободи підозрюваного, свідка і потерпілого та інших осіб (в тому числі юридичних осіб), що приймають у них участь. Порушення конвенційних зобов'язань під час провадження окремої слідчої (розшукової) дії безпосередньо впливає на весь процес доказування, формування доказової бази у кримінальному провадженні, і в подальшому – на дослідження доказів під час судового розгляду та їх оцінку судом. Отримання

доказів у процесі проведеної з порушенням прав людини слідчої (розшукової) дії позбавляє їх критерію допустимості та, в більшості випадків, призводить до неможливості їх використання для доведення чи спростування обставин, що мають значення для кримінального провадження. Разом з тим положення кримінально-процесуальних норм, що встановлюють загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій та регламентують проведення окремих їх видів, деталізують способи реалізації верховенства права у кримінальному провадженні.

Кожна слідча дія є не тільки засобом пізнання, засобом збирання, дослідження і перевірки доказів, а й виступає як акт правозастосовної діяльності. Тому інститут слідчої дії має створювати певну систему гарантій як встановлення істини, так і забезпечення прав і свобод особи [8, с. 19].

Під час проведення слідчих (розшукових) дій реалізуються не всі засади кримінального провадження. Цьому інституту не притаманна безпосередність дослідження показань, речей і документів, публічність, гласність і відкритість судового провадження та повне фіксування технічними засобами судового засідання і процесуальних дій, дещо звужений зміст має засада диспозитивності. Натомість принцип верховенства права стосується і повинен застосовуватися під час проведення абсолютно всіх слідчих (розшукових) дій. Більше того, в певних випадках саме ця засада є дороговказом для інших принципів кримінального процесу, запускаючи відповідні контрольні, обмежувальні та захисні механізми.

Наприклад, недоторканність житла чи іншого володіння особи, таємниця спілкування, невтручання у приватне життя значним чином обмежується під час проведення обшуку, огляду, аудіо-, відеоконтролю особи, накладення арешту на кореспонденцію, огляду і виїмки кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, з електронних інформаційних систем тощо. Тут не можна говорити про те, що закріплені статтями 13–15 КПК України засади не діють. Навпаки, вони дозволяють втручання в реалізацію відповідних прав, умовно встановлюючи випадки, коли таке втручання може бути правомірним. Зокрема, втручання в таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети.

Оскільки необхідність проведення тих чи інших слідчих (розшукових) дій і, відповідно, спосіб та інтенсивність обмеження прав людини в кримінальному провадженні визначається слідчим або прокурором, можливість досягнення поставленої мети стає оціночним поняттям. Саме принципу верховенства права належить провідна роль в тому, щоб певне втручання не було необґрунтованим та/або надмірним, ця засада встановлює необхідне співвідношення сил і є критерієм дотримання пропорційності в разі обмеження прав людини та досягнення балансу інтересів у кримінальному провадженні.

Стаття 223 КПК України нормативно встановлює загальні критерії відповідності слідчих (розшукових) дій засаді верховенства права. З іншого боку, ці критерії одночасно виступають гарантіями прав особи на етапі досудового розслідування. Лише в разі неухильного дотримання визначених вимог створюється базис для належної правової процедури отримання доказового матеріалу з дотриманням процесуальних гарантій прав людини, що, в свою чергу, в подальшому наповнить цей матеріал критерієм допустимості. Системний аналіз норм кримінального процесуального закону дає змогу визначити перелік цих критеріїв. Ними, зокрема, є:

Наявність закріпленої в законі мети проведення слідчих (розшукових) дій. Закон забороняє проводити слідчі (розшукові) дії з профілактичною, перевіркою або іншою метою, крім отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Прив'язка до конкретного кримінального провадження зв'язує слідчого, прокурора у використанні отриманих доказів для доказування фактів і обставин в іншому кримінальному провадженні.

Неможливість проведення слідчих (розшукових) дій поза межами досудового розслідування. З огляду на приписи ч. 3 ст. 214 КПК України єдиною слідчою (розшуковою) дією, що може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, у невідкладних випадках є огляд місця події. Тобто доцільно говорити про те, що слідчі (розшукові) дії можуть проводитися лише в межах кримінального провадження, дані про яке у встановленому законом порядку внесені до ЄРДР.

Причому слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду під час судового розгляду кримінального

провадження. Конструкція ч. 4 ст. 333 КПК України свідчить про досить суворий підхід до клопотання про доручення слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду, якщо воно заявляється прокурором. Заявляючи таке клопотання, обвинувач повинен довести, що відповідні слідчі (розшукові) дії не могли бути проведені під час досудового розслідування через те, що не були і не могли бути відомі обставини, які свідчать про необхідність їх проведення. З позицій верховенства права це абсолютно позитивне положення, адже забезпечує правову визначеність для обвинуваченого і межі його захисту – всі обставини, якими сторона обвинувачення підтверджує пред'явлене обвинувачення, встановлені й викладені в наданому для судового розгляду обвинувальному акті. Отже, йдеться про належну правову процедуру збору доказів, неможливість отримання стороною обвинувачення додаткових доказів у підтвердження винуватості особи паралельно з розглядом провадження в суді, певну позитивну незмінність у процесі судового розгляду суті й меж пред'явленого обвинувачення.

Разом з тим безпідставне відхилення клопотання сторони захисту про надання органу досудового розслідування доручення провести слідчі (розшукові) дії може бути підставою скасування судових рішень і призначення нового розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції [9].

3) *Необхідність підстав для проведення слідчих (розшукових) дій.* Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Традиційно розрізняються фактичні та юридичні підстави. Фактичні підстави проведення конкретних слідчих (розшукових) дій виходять із необхідності отримання інформації певного виду і в деяких випадках визначені безпосередньо в законі. Зокрема, для з'ясування причин розбіжностей у показаннях двох чи більше вже допитаних осіб слідчий, прокурор має право провести одночасний допит. Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Фактичними підставами огляду є виявлення та фіксація відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення. Відповідна мета міститься в законі щодо слідчого експерименту, освідування, проведення експертизи.

Слід вказати, що стосовно пред'явлення для впізнання чинний КПК не містить законодавчо закріпленої мети, що зумовлює певну безсистемність норм кримінального процесуального кодексу і створює можливості щодо зловживань, наприклад, у разі пред'явлення особи для впізнання, законодавче закріплення якого полягає у встановленні процедури (ст. 228 КПК України). Відсутність у законі фактичних підстав проведення цієї слідчої (розшукової) дії зумовлює безпідставне і необмежене використання ч. 6 ст. 228 КПК України, коли слідчі за можливості пред'явлення особи безпосередньо пред'являють її фотознімки або відеозйомку (в тому числі отримані внаслідок проведення НСРД). В свою чергу, це звужує процесуальні права підозрюваного або особи, яка набуде відповідного процесуального статусу підозрюваного після такого впізнання. Тим більше, що проведення впізнання за фотознінками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання. Отже, з метою дотримання слідчими верховенства права під час пред'явлення особи для впізнання слід детальніше регламентувати розмежування випадків, коли особа повинна бути пред'явлена для впізнання особисто, а коли це можливо за відповідними матеріалами.

Фактичні підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій обумовлюються неможливістю отримати доказову інформацію із застосуванням інших заходів кримінального провадження переважно щодо тяжких і особливо тяжких злочинів.

Юридичні підстави становлять відповідне процесуальне рішення, з наявністю якого закон пов'язує можливість здійснення тих чи інших слідчих (розшукових) дій. На сьогоднішній день розрізняються наступні їх види:

а) ухвала слідчого судді місцевого суду (допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні; обшук; огляд житла чи іншого володіння особи; слідчий експеримент, що проводиться в житлі чи іншому володінні особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ними володіє; експертиза; відбирання біологічних зразків примусово);

б) ухвала слідчого судді апеляційного суду (аудіо-, відеоконтроль особи; накладення арешту на кореспонденцію; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем, крім випадків, коли доступ до них не обмежується або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту; обстеження публічно недо-

ступних місць, житла чи іншого володіння особи; установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; спостереження за особою; моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця; негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження);

в) постанова прокурора (ексгумація трупа, освідчування особи, контроль за вчиненням злочину; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації);

г) постанова слідчого (виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації).

Інші слідчі (розшукові) дії хоча і здійснюються за рішенням слідчого, однак закон не вимагає їх процесуального оформлення (допит, слідчий експеримент, пред'явлення для впізнання).

Недотримання встановлених законом вимог щодо підстав проведення слідчих (розшукових) дій тягне своїм наслідком їх незаконність і неможливість використання в якості доказів отриманої інформації.

4) *Обмежене коло суб'єктів, що мають право проводити слідчі (розшукові) дії.* Слідчі дії можуть проводитися лише процесуальними особами – слідчим та прокурором. Працівники оперативних підрозділів обмежені у праві самостійного проведення слідчих (розшукових) дій. Вони можуть бути наділені такою процесуальною функцією в кожному конкретному випадку на підставі відповідного доручення слідчого. За такого підходу можна говорити про відновлення справедливості щодо визначення акцентів у пріоритетності функціонального спрямування діяльності слідчого та оперативних співробітників у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень як у теоретичній, так і у практичній площині [10].

5) *Забезпечення у процесі провадження слідчої (розшукової) дії прав учасників кримінального провадження.* Частина 3 ст. 223 КПК України складається із двох зобов'язуючих приписів:

1. обов'язок слідчого, прокурора вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені. Присутність таких осіб обумовлює їх можливість фактично «контролювати» хід проведення слідчої дії, оцінювати відповідність її вимогам діючого законодавства, надавати свої зауваження і заперечення щодо тих чи інших дій і процесів, які відбуваються під час її проведення. Разом з тим така присутність може бути пов'язана

з тактикою захисту від пред'явленої підозри або з безпосередньою реалізацією своїх прав потерпілим;

2. обов'язок роз'яснити права, обов'язки і встановлену законом відповідальність особам, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії, перед її проведенням. Обізнаність таких осіб про наявні права, обов'язки і відповідальність є складовою верховенства права, створює для них поле правової визначеності, вони усвідомлюють можливість чи законодавчу заборону вчинення тих чи інших дій і чітко передбачають негативні наслідки за недотримання вимог закону. Наприклад, свідка, який не повідомлений про наявність в нього права не свідчити проти члена сім'ї, але одночасно попереджений про відповідальність за відмову давати показання, навряд чи можна вважати таким, що перебуває у стані правової визначеності, навіть в тому випадку, коли він формально засвідчив у протоколі своїм підписом факт роз'яснення йому процесуальних прав. Спірним у контексті допустимості як доказу протоколу буде неповідомлення понятим перед початком обшуку про порядок його проведення, можливості надавати свої зауваження, а також про те, що вони можуть бути викликані як свідки в судове засідання (ч. 7 ст. 223 КПК України).

б) *Найяскравішим індикатором дотримання верховенства права під час слідчих (розшукових) дій є законодавчий припис, спрямований на усунення обвинувального нахилу і досягнення об'єктивності під час досудового розслідування.* В засадничому аспекті він одночасно знаходить своє відображення у ч. 2 ст. 9 КПК України, відповідно до якої прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень. Деталізація цього положення міститься у ч. 5 ст. 223 КПК України, на підставі якої в разі отримання під час проведення слідчої (розшукової) дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, слідчий, прокурор зобов'язаний провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі, долучити складені процесуальні документи до матеріалів досудового розслідування та надати їх суду у випадку звер-

нення з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Зазначені приписи створюють додаткові процесуальні гарантії від необгрунтованого кримінального обвинувачення. Адже обсяг матеріалів, який буде надано до суду на підтвердження пред'явленого обвинувачення, визначається прокурором. У випадку ж встановлення у процесі слідчої дії доказів, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, вони обов'язково повинні бути надані суду, незалежно від переконання обвинувача щодо доцільності їх дослідження.

Висновки. Під час провадження слідчих (розшукових) дій верховенство права застосовується на трьох рівнях. Перший рівень становить загальна засада верховенства права, проголошена у ст. 8 КПК України, другий – положення статті 223 КПК України, які регламентують вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій, тобто ті критерії, дотримання яких є обов'язковим під час проведення будь-якої слідчої (розшукової) дії. До третього рівня включаються положення, спрямовані на забезпечення прав і свобод людини під час проведення окремих видів слідчих (розшукових) дій.

У контексті реалізації верховенства права слідчі (розшукові) дії в певній мірі встановлюють гарантії забезпечення прав і свобод людини. Адже сучасні засади кримінального провадження (зокрема, верховенство права, законність, безпосередність) та положення доказового права щодо недопустимості доказів створюють гідне законодавче підґрунтя для недопущення зловживань у процесі провадження слідчих (розшукових) дій. Наприклад, засада безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України) встановила обов'язок суду досліджувати докази безпосередньо і отримувати усно показання учасників кримінального провадження. Це зумовило недоцільність застосування під час слідчих (розшукових) дій незаконних методів, таких як погрози, фізичне та/або психологічне насилля щодо підозрюваного, обман або маніпулювання показаннями свідка, потерпілого тощо. Це підкріплюється нормативними приписами статті 87 КПК України, яка встановлює, що докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази,

здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, є недопустимими. Отже немає сенсу під час проведення слідчих (розшукових) дій вдаватися до нелегальних методів отримання доказів, адже в суді вони не будуть здатні довести вину обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення або інші обставини, що в сукупності становлять предмет доказування.

Таким чином, реалізація засади верховенства права під час проведення слідчих (розшукових) дій полягає в їх розумінні не лише з точки зору отримання доказів, а й як акту правозастосування щодо дотримання визначеної процедури (правова визначеність), як способу захисту від пред'явленої підозри, як запобіжника порушення і необґрунтованого обмеження (дотримання принципу пропорційності) прав людини під час досудового розслідування.

Список літератури:

1. Шибіко В.П. Роль досудового розслідування у забезпеченні обґрунтування судового рішення. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції. Перший Харківський кримінальний процесуальний полілог, (м. Харків, 16 грудня 2016 р.): присвяч. 50-річчю каф. кримін. процесу Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого та 85-річчю від дня народж. д-ра юрид. наук, проф., акад. Нац. акад. прав. наук України Ю. М. Грошевого. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Каф. кримін. процесу, Каф. кримін. процесу та операт.-розшук. діяльності; редкол.: О.В. Капліна, В.І. Маринів, О.Г. Шило. Харків: Право, 2017. 398 с.
2. Рожнова В.В. Сучасна концепція кримінального процесу та її відображення у системі завдань кримінального провадження. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. 2012. № 4. С. 122–128.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с.
4. Ефремова С.В. Обоснованность следственных действий как гарантия прав и свобод участников процесса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М.: РГБ, 2005.
5. Лук'янчиков Є.Д. Примусове освідування у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали [VI] Всеукр. наук.-практ. конф., 18 груд. 2015 р. Міжнар. гуманітар. ун-т, Ін-т нац. та міжнар. права, Каф. кримінал. права, процесу та криміналістики за підтримки Півден. регіон. центру Нац. акад. прав. наук України. Одеса: Фенікс, 2015. 183 с.
6. Манівлець Е.Є., Левендаренко О.О. Невідкладні слідчі дії в контексті реалізації конституційних прав і свобод громадян: навч. посіб. Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2011. 187 с.
7. Капліна О.В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. Вісник кримінального судочинства. 2015. № 1. С. 40–48.
8. Тertiшник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Київ : Правова Єдність: Алерта, 2014. 418 с.
9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 жовтня 2014 року у кримінальному провадженні № 5-3159км14.
10. Іваненко О.В. Негласні слідчі (розшукові) дії: теоретичні проблеми та практика застосування. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 2. С. 182–185.

РЕАЛИЗАЦИЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ) ДЕЙСТВИЙ

С закреплением в 2012 году верховенства права среди принципов уголовного производства возникли новые вопросы и проблемы, требующие теоретического осмысления и научного обоснования в контексте соблюдения и обеспечения прав человека при осуществлении следственных (розыскных) действий. В первую очередь, это определение факторов, служащих предохранителями необоснованного ограничения прав человека и выступающих критериями соблюдения верховенства права при проведении следственных действий. В статье проведен анализ научных разработок, касающихся производства следственных (розыскных) действий и соблюдения прав и свобод участников уголовного процесса. Осуществлена попытка проанализировать реализацию верховенства права при производстве следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: *верховенство права, уголовное производство, предварительное расследование, права человека, следственные (розыскные) действия, негласные следственные (розыскные) действия.*

**THE IMPLEMENTATION OF THE RULE OF LAW
IN THE CONDUCT OF INVESTIGATIVE ACTIONS**

In 2012 as a result of the rule of law consolidation among the principles of criminal proceedings, have emerged new issues and problems, which require theoretical comprehension and scientific justification in the context of observance and maintenance of human rights in the conduct of investigative (search) actions. First and foremost, it is the identification of factors that serve to prevent the unjustified restriction of human rights and which ensure criteria for observing the rule of law in conducting investigative actions. The article provides an analysis of the scientific developments related to the production of investigative (search) actions and observance of rights and freedoms of the criminal process participants. This paper has attempted to analyze the rule of law implementation when investigative (search) actions.

Key words: *rule of law, criminal proceedings, preliminary investigation, human rights, investigative (search) actions, secret investigative (search) actions.*